

Presentació

[...] il nuovo si crea rivisitando e consumando
il vecchio fino alla fine (Braidotti, 2002, p. 120)

Dins de la crítica literària feminista, la investigació teòrica sobre la reescriptura ha ocupat i ocupa un paper fonamental, ja que la intertextualitat impregna l'escriptura de moltes autores i pot ser utilitzada com una mena de "lent d'augment" per observar la relació de qui escriu amb el cànon literari. Si bé és cert que existeixen moltes reescriptures en totes les literatures i èpoques,¹ els escrits de les dones plantegen preguntes específiques: per què les dones reescriuen? Quins ecos intertextuals apareixen en les trames contemporànies de les autores?

Han passat diverses dècades des que Adrienne Rich va elaborar el concepte de "revisió" feminista d'un text, afirmant que "re-vision – the act of looking back, of seeing with fresh eyes, of entering an old text from a new critical direction – is for us more than a chapter in cultural history: it is an act of survival" (Rich, 1972, p. 18). Reescriure la tradició no constitueix un nou "capítol de la història cultural", sinó un veritable gest de "supervivència", ja que permet a les autores reafirmar la seva presència dins la tradició literària. Una concepció semblant de la reescriptura entesa com a "revisió" ha contribuït a obrir camins encara no explorats en l'àmbit de la crítica. Per a moltes autores, reescriure significa teixir un diàleg viu amb la tradició i deconstruir les representacions transmeses pel cànon occidental, que sovint ha tingut una funció prescriptiva i normativa.²

La validesa heurística del concepte de reescriptura-revisió en l'àmbit feminista és indiscutible: des d'A. Rich (1972) fins a A. Ostriker (1986), A. Cavarero

1. És àmpliament coneguda la frase de Julia Kristeva: "ogni testo si costruisce come mosaico di citazioni, ogni testo è assorbimento e trasformazione di un altro testo" (Kristeva, 1978, p. 121).
2. Sobre l'escriptura de les dones i el cànon, vegeu almenys Ronchetti e Sapegno, 2007 e Crispino, 2000.

(1990), passant per un monogràfic editat per I. González Gil i J. Ori (2024) i dos volums recents a cura d'E. Hauser i H. Taylor (2025a i 2025b).

La crítica Elaine Showalter afirma que “la scrittura femminile rappresenta sempre un ‘discorso a due voci’ che incorpora l’eredità sociale, letteraria, e culturale sia del gruppo silenzioso sia di quello dominante” (Showalter, 2000, p. 60). En certa manera, l’escriptura de les dones circula per un doble carril: d’una banda, la presència de la tradició dominant; de l’altra, la recerca d’una veu pròpia, la recerca d’“una habitació pròpia”, per reprendre la cèlebre imatge i metàfora creada per Virginia Woolf. Es podria dir que aquest “doble carril” és encara més visible en el cas de les reelaboracions de textos i personatges ja existents.

El present dossier s’insereix amb consciència problemàtica en aquest corrent d’estudis, interrogant-se sobre el significat dels diversos tipus d’intertextualitat: des de la reescriptura directa d’un text fins a la contaminació de diversos textos/mitologies; des de la reinterpretació de personatges literaris i històrics fins a la represa intertextual en productes literaris diversos (novel·les, poemes, cartes, textos dramàtics); fins a la reelaboració radical del mite, basada en el buidatge de l’hipotext. La contemporaneïtat líquida en què vivim imposa una nova interrogació sobre el camp semàntic de la intertextualitat i sobre la inclusió de formes més problemàtiques de reescriptures, que podrien ser catalogades com a “ecos intertextuals” on l’hipotext gairebé ha desaparegut i només apareix en el títol o en els noms dels personatges.

Investigar la reescriptura mitjançant una òptica feminista implica situar-se fora dels límits sovint restrictius d’una certa recepció patriarcal dels clàssics (de Harold Bloom a George Steiner) i abraçar una visió crítica, on els estudis de gènere, amb la seva interdisciplinarietat intrínseca, permeten captar la dimensió política de la revisió: es pot veure, com a exemple, l’assaig crític *Nostra sorella Antigona* d’Elena Porciani que, inspirant-se en la perspectiva de gènere, examina diverses “desambientacions” del mite, sobretot de dones escriptores, filòsofes, dramaturgues o directores. L’anàlisi de la reescriptura constitueix un objecte d’estudi privilegiat per analitzar la representació simbòlica dels gèneres i comprendre de quina manera les categories de femení i masculí han estat utilitzades determinant el nostre imaginari. Em sembla que un punt fonamental en la reescriptura de les autores és la recerca d’un lloc en la tradició, però també el “partire da sé” respecte a la tradició (Buttarelli, 1996).

Els assaigs aquí recollits formen una complexa trama intertextual que uneix Fabrizia Ramondino, Dacia Maraini, Elsa Morante amb autores menys conegudes com Maria Giacobbe, Piera Oppezzo, Alida Airaghi i Rosaria Lo Russo. Un dels objectius de la recopilació és posar en relleu la potència de les narracions

de les autores contemporànies italianes entre la segona meitat del segle XX i l'inici del segle XXI.

El monogràfic s'obre amb articles que reprenen l'ampli tema de la reescriptura de temes mitològics. En el primer article, Sotera Fornaro analitza *Cassandra a Mogadiscio* (2023) d'Igiaba Scego a partir de les traces presents de relats mitològics grecs, d'Homer a la tragèdia. Fornaro subratlla com el text de Scego representa "una èpica dolorosa de la pàtria perduda, una èpica femenina". Els dos articles següents reprenen el tema d'Antígona. En el primer, Laura Peja compara les Antígones d'Elsa Morante (*La serata a Colono*, 1968) i de Valeria Parrella (*Antigone*, 2012), com a reescriptures que "capgiren" la tradició dominant i aprofundeixen en el tema de l'ètica de la cura. En el segon article, Siriana Sgavichchia reprèn la peça de Morante a partir de la tragèdia de Sòfocles, però també de les interpretacions filosòfiques (de Hegel a Butler) per posar en relleu com Antígona-Nina encarna la desobediència i és només aparentment sotmesa a l'autoritat patriarcal i a l'autoritat lingüística de la tradició.

Mattia De Poli ofereix una investigació filològica i de gènere del drama *Il verdetto* (2007) de Valeria Parrella aprofundint en la construcció social de la identitat de Clitemnestra i cercant analogies amb altres personatges femenins de la tragèdia àtica (com Medea i Deianira, esposes traïdes i geloses). Roberta Passaghe proposa una anàlisi temàtica i estilística de dues reescriptures de Fedra: *La luminosa. Genealogia di Fedra* de Nadia Fusini (1990) i *Fedra. Diritto all'amore* d'Eva Cantarella (inèdit, 2014).

Dos altres articles investiguen el complex mite d'Eurídice. El primer assaig d'Ilenia De Bernardis examina el poema *Euridice* (2000) d'Alida Airaghi i recorre la presència d'aquest mite en la tradició literària per demostrar com la poeta ofereix una imatge innovadora i més equilibrada de la relació entre Eurídice i Orfeu. El segon, un article col·lectiu signat per Martina Manfredi Selvaggi, Rita Debora Toti i Maria Giulia Mancuso Prizzitano, mostra un estudi interdisciplinari de la novel·la *Euridice* de Maria Giacobbe (publicada en danès el 1970 i en italià el 2011). Les tres estudioses exploren la identitat femenina fragmentada d'una Eurídice que viu en una època de guerres. Chiara Maciocci indaga tant en la reinterpretació d'Electra de l'escriptora Fabrizia Ramondino com en la d'Alcmena de la comparatista Lea Ritter Santini amb l'objectiu de posar en relleu la reflexió sobre el valor de la literatura i el seu poder transfigurador. La producció original de Rosaria Lo Russo (1964), a cavall entre teatre, música i poesia, és al centre de l'estudi de Germana Dragonieri, que n'explora tant les traduccions poètiques com les reescriptures de *Penèlope* (2003) i *Medea* (2021). Raul Ciannella analitza la reescriptura lliure de material mític extret de la

Teogonia i de la *Illiada*, en la novel·la de ciència-ficció *Profilo in lineare B* (1980) de Roberta Rambelli.

Després de la secció dedicada al mite, segueix l'article d'Itala Tambasco, un aprofundiment sobre les reescriptures de la Magdalena: des de les primeres del segle XX fins als exemples de la literatura contemporània (Marguerite Yourcenar, Alda Merini, Cinzia Demi, Roberta Trucco).

Els últims textos del dossier proposen l'estudi de reescriptures de personatges provinents de la literatura i de la història. Miriam Di Carlo presenta una anàlisi de la llengua de la peça teatral *Maria Stuarda* de Dacia Maraini en comparació amb *La Reina di Scotia* de Della Valle (1628) i la tragèdia schilleriana (1800).

Mauro Di Stefano estudia la novel·la experimental *Le strade di Melanctha* (1987) de Piera Oppezzo, que reinterpreta *Melanctha* de Gertrude Stein. Mentre en el text de Stein Melanctha té una llibertat social limitada, en la reescriptura simbolitza la rebel·lió i l'autonomia.

Finalment, Antonella Ippolito se centra en la representació de la figura de l'artista en la novel·la d'Igiaba Scego *La linea del colore* (2020). Dins d'un ampli i complex "mosaic de reminiscències", la protagonista de Scego neix de la fusió de dos personatges reals: l'escultora Edmonia Lewis i l'activista Sarah Parker Remond. Segons Ippolito, aquesta reescriptura s'imposa com a "vehicle de memòria transgeneracional, feminista i postcolonial".

La perspectiva feminista, que travessa tots els articles, contribueix a una lectura complexa i polivalent de la intertextualitat. Mitjançant la varietat d'enfocs utilitzats (des de la comparatística moderna fins a la filologia clàssica, des de la tematologia fins a la mitocrítica i la narratologia), el dossier vol oferir una investigació àmplia i prismàtica de les reescriptures i deixar el camp obert a noves recerques que puguin valorar la importància de l'anàlisi feminista de la intertextualitat.

Daniela Palmeri

Bibliografia

- Buttarelli, A. (1996). Partire da sé confonde Creonte. In Diotima (Ed.), *La sapienza di partire da sé* (pp. 101-118). Napoli: Liguori,
- Braidotti, R. (2002). *Nuovi Soggetti Nomadi*. Roma: Sossella
- Cavarero, A. (1990). *Nonostante Platone. Figure femminili nella filosofia antica*. Roma: Editori Riuniti.
- Crispino, A. M. (Ed.). (2000). *Oltrecanone. Per una cartografia della scrittura femminile*. Roma: Manifestolibri.
- González Gil, I., & Ori, J. (Edd.). (2024). Reescrituras y reciclajes feministas en la

- literatura y las artes contemporáneas [Numero monografico]. *Impossibilia. Revista Internacional de Estudios Literarios*, 27.
- Hauser, E., & Taylor, H. (Edd.). (2025a). *Women Creating Classics: A Retrospective*. London: Bloomsbury.
- Hauser, E., & Taylor, H. (Edd.). (2025b). *Women Re-Creating Classics: Contemporary Voices*. London: Bloomsbury.
- Kristeva, J. (1978). *Semeiotiké. Ricerche per una semanalisi*. Milano: Feltrinelli.
- Ostriker, A. S. (1986). *Stealing the language. The emergence of Women's Poetry in America*. Boston: Beacon Press.
- Porciani, E. (2016). *Nostra sorella Antigone. Disambientazione di genere nel Novecento e oltre*. Catania: Villaggio Maori Edizioni.
- Rich, A. (1972). When We Dead Awaken: Writing as Re-Vision. *College English*, 34 (1), 18-30.
- Ronchetti, A., & Sapegno, M. S. (Edd.). (2007). *Dentro/Fuori Sopra/Sotto. Critica femminista e canone letterario negli studi di italianistica*. Ravenna: Longo.
- Showalter, E. (2000). La critica femminista nel deserto. In M. T. Chiolant & E. Rao (Ed.), *Letteratura e femminismi* (pp. 49-65). Napoli: Liguori.